

Η συμμετοχή στην κοινωνία της γνώσης: θεσμικές εγγυήσεις και δημόσιες πολιτικές

Της κ. **Η.Γ. ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΥ**
Αναπλ. Καθηγήτριας Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Δικαίου
Παντείου Πανεπιστημίου Κ.Π.Ε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γνώση

Από τη δημιουργία του κόσμου η γνώση ήταν συνυφασμένη με τη δύναμη, την εξουσία, ήταν προνόμιο του Θεού.

Η Εύα, υποκύπτοντας στις προτροπές του όφεως, έλαβε κατά παράβαση της θείας εντολής, τον απαγορευμένο καρπό από το «Δέντρο της Γνώσης» και καταδικάστηκε από το Θεό να γεννά τα παιδιά της με πόνους,¹ και να γίνει δούλη του συζύγου της. Η Εύα παρέσυρε τον Αδάμ και του έδωσε να γευτεί καρπό από το «Δέντρο της Γνώσης». Εξεδιώχθηκαν και οι δύο από το γήινο παράδεισο, τον Κήπο της Εδέμ, λόγω ανυπακοής, γιατί γεύτηκαν τη Γνώση. Το προπατορικό αμάρτημα βάραινε το ανθρώπινο γένος μέχρι τη θυσία του Ιησού, που κατέβηκε στη γη «αίρων τις αμαρτίες του κόσμου».

Η Γνώση, ως προνόμιο των ολίγων και ειδικότερα του ιερατείου και της εξουσίας

Ο Προμηθέας θεωρείται από τους σημαντικότερους ήρωες της ελληνικής μυθολογίας γιατί, εξαπατώντας το Δία, έκλεψε το «ακάματον πυρ» και το παρέδωσε στους ανθρώπους. Το ανθρώπινο γένος έκανε τον Προμηθέα προστάτη του για τη Γνώση που του προσέφερε, αλλά ο Ζεύς διέταξε τον Ήφαιστο να τον καθηλώσει στον Καύκασο, όπου αετός του κατέτρωγε κατά τη διάρκεια της ημέρας το συκώτι, που ανανεωνόταν κατά τη διάρκεια της νύκτας. Τον έσωσε ο Ηρακλής, που εξολόθρεψε τον αετό. Δεν είναι τυχαίο πως ο μύθος του Προμηθέα, που βασίζεται στη διάχυση της Γνώσης ενέπνευσε αργότερα πολλούς, μεταξύ των οποίων και τον Αισχύλο, που έγραψε τριλογία γι' αυτόν.²

Ο Όμηρος και ο Ησίοδος διέσωσαν βέβαια στα έργα τους την ελληνική μυθολογία, με την καταγραφή της όμως απομυθοποίησαν τους θεούς των αρχαίων Ελλήνων. Οι θεοί έγιναν άνθρωποι και οι πρώτοι Έλληνες φιλόσοφοι (όπως ο Ξενοφάνης) τους επέκρι-

1. «*Εν λύπαις τίκτι ιέκνα*».

2. «*Προμηθέας δεσμώτης*», «*Προμηθέας λυόμενος*», «*Προμηθέας πυρφόρος*».

ναν γι' αυτό. Στους πρώτους Έλληνες προσωκρατικούς/φυσικούς φιλοσόφους οφείλουμε το νέο τρόπο σκέψης, που βασίζεται στη λογική, την κατάκτηση όμως της Γνώσης από τους πολλούς, την οφείλουμε στους τρεις μεγάλους Έλληνες φιλοσόφους, το Σωκράτη, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, που δίδαξαν στην αρχαία Αθήνα, αναδεικνύοντάς την σε επίκεντρο του ελληνικού πολιτισμού, ενώ σφράγισαν και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και την ευρωπαϊκή σκέψη.

Το ανθρώπινο γένος οφείλει τη διδασκαλία της μάθησης, τη διαλεκτική μέθοδο, την τέχνη του διαλόγου, την ελεύθερη σκέψη, στο Σωκράτη, όπως βέβαια τον γνωρίζουμε μέσα από τους «Διαλόγους» του Πλάτωνα. Ο Σωκράτης προώθησε τον αγώνα των ανθρώπων για Γνώση, εμπιστεύθηκε την ανθρώπινη λογική και διάνοια στην αναζήτηση της αλήθειας, όμως ο ίδιος κατηγορήθηκε, ότι «διαφθείρει τους νέους» και «ασεβεί προς τους θεούς» και καταδικάστηκε σε θάνατο. Είχαν τεθεί όμως τα θεμέλια για τη διάχυση της Γνώσης.

Ο Γερμανός φιλόσοφος Φρειδερίκος Νίτσε, στα τέλη του 19ου αιώνα, εκήρυττε την κοσμοθεωρία κατά την οποία μία νέα γενιά υπερανθρώπων θα δημιουργήσει έναν πλήρη χαράς επίγειο πολιτισμό. Εξυμνούσε τη δύναμη και το δίκαιο του ατόμου, σε αντίθεση με την ισοπεδωτική τάση της εποχής του, διαμαρτυρόμενος κατά του θρησκευτικού και ηθικού καθεστώτος. Σκοπός, έλεγε, του πολιτισμού, αλλά και της ζωής του ανθρώπου είναι η Γνώση. Η ζωή είναι η θέληση για απόκτηση δύναμης, καλό κάθε τι που εξαίρει το συναίσθημα της δύναμης και κακό κάθε τι που την εποδίζει.³

Σήμερα, στον καιρό της παγκοσμιοποίησης, η Γνώση αποτελεί εργαλείο οικονομικής και πολιτικής δύναμης. Μήπως όμως ελλοχεύουν και κίνδυνοι διαμόρφωσης νέων κοινωνικών ανισοτήτων;

ΟΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η εξάπλωση⁴ και οι επιπτώσεις των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (Information and Communication Technologies - ICTs) είναι τόσο γρήγορη και η έκταση των επιπτώσεων τόσο ευρέως φάσματος, ώστε επηρεάζει τη ζωή όλων μας, προσφέροντας τεράστιες ευκαιρίες για την κοινωνία στο σύνολό της.

Η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από τη γνώση. Τα πλεονεκτήματα όμως και το κόστος αυτής της διαδικασίας είναι ανταποδοτικά και ανάλογα με το βαθμό προσαρμοστικότητας. Η δίκαιη διανομή του πλεονάσματος και των κερδών είναι το ζητούμενο, καθώς και η πραγματική σύγκλιση του κατά κεφαλήν εισοδήματος όλων των πολιτών.

Τη σημερινή εποχή, της οικονομίας, που βασίζεται στη γνώση, εύκολα μπορεί κανείς να την παρομοιάσει με την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, 150 χρόνια πριν, και να θεωρήσει, ότι σήμερα διανύουμε μία τρίτη βιομηχανική επανάσταση.

Σήμερα, τόσο οι εθνικές οικονομίες, όσο και οι επιχειρήσεις, προκειμένου να γίνουν ανταγωνιστικές, εξαρτώνται όλο και περισσότερο από την ικανότητά τους να παράγουν και να χρησιμοποιούν τη γνώση. Πρόκειται για επιχειρήσεις ή τομείς της οικονομίας «ε-

3. «*Erkenntnis an sich im Werden unmöglich; wie ist also Erkenntnis möglich? Als Irrtum über sich selbst, als Wille zur Macht, als Wille zur Täuschung*», Nietzsche, Fr. 1966.

4. Κωνσ. ΓΕ. Αθανασόπουλος: *Η Δημοσιότητα. Η έκδ. Αθήναι, 2000, σελ. 19 επ.*

ντάσεως σε ανθρώπινο κεφάλαιο», «εντάσεως σε γνώση», η οποία, καθώς κεφαλαιοποιείται και αναπαράγεται, δημιουργεί οικονομίες κλίμακας (Πελαγίδης, Θ., 2001, 136). Η έκταση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος εξαρτάται από το επίπεδο της διασύνδεσης, την ικανότητα της προσαρμογής και του χειρισμού των νέων τεχνολογιών. Το «ανθρώπινο κεφάλαιο» αποτελεί λοιπόν υπολογίσιμο συντελεστή της παραγωγής, στο βαθμό, που μπορεί να συμβάλει στην επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης (growth).

Οι «οικονομίες της γνώσης» βρίσκονται αντιμέτωπες με δύο αλληλοεξαρτώμενα, στενά συνδεδεμένα ζητήματα:

1. Με το γεγονός της συνεχούς εξέλιξης των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας, της ενημέρωσης και της επικοινωνίας.

2. Με μία μακρά, συνεχή διαδικασία, που αποσκοπεί στην ανάπτυξη των μέσων παραγωγής και προώθησης της γνώσης (εκπαίδευση - κατάρτιση - έρευνα - αναπτυξιακές επενδύσεις).⁵

Στα πλαίσια του πρώτου ζητήματος, το ερώτημα, που τίθεται αφορά στην εξεύρεση καλύτερων τρόπων οργάνωσης, κινήτρων⁶ και προϋποθέσεων, ώστε η οικονομία, οι επιχειρήσεις και τα άτομα να προσαρμοστούν στις καλπάζουσες εξελίξεις στο χώρο των νέων τεχνολογιών, τόσο σχετικά με τα μέσα παραγωγής, που ταχύτατα απαξιώνονται (νέος τεχνολογικός εξοπλισμός), όσο και με τα μέσα ανάπτυξης των απαραίτητων δεξιοτήτων, μέσω της συνεχούς επανεπένδυσης στο ανθρώπινο δυναμικό, στο ανθρώπινο κεφάλαιο της γνώσης, δεξιοτήτων, που απαιτούνται για την εύκολη πρόσβαση, επεξεργασία και διάχυση της γνώσης, που προωθείται με τις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας.

Υπάρχει και ποία είναι η ευθύνη του κράτους; Μήπως αρκούν οι μηχανισμοί της ελεύθερης οικονομίας ή της οικονομίας της αγοράς; Μήπως πρέπει να ενδιαφερθούν οι ίδιοι οι πολίτες, είτε είναι επιχειρηματίες είτε εργαζόμενοι;

Στο δεύτερο ζήτημα εμπλέκεται περισσότερο ο ανθρώπινος παράγων, στο βαθμό, που οι πολίτες πρέπει να αναπτύξουν δεξιότητες, που θα τους επιτρέψουν να επιβιώνουν και να ευημερούν σ' ένα κόσμο σε συνεχή μετεξέλιξη. Οι πολίτες, όσον αφορά στην συμμετοχή τους στην «κοινωνία της γνώσης» χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

Α. Σ' αυτούς, που εκδηλώνουν ενδιαφέρον για τη δυνατότητα να μαθαίνουν σ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους και οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό είναι δικτυωμένοι, είτε λόγω του περιβάλλοντος της εργασίας τους, είτε σε ατομικό επίπεδο, με τις νέες τεχνολογίες.

Β. Σ' αυτούς, που δεν είχαν τη δυνατότητα να είναι συνδεδεμένοι, εκπαιδευμένοι και ενήμεροι για τη νέα διαδικασία της «μάθησης της γνώσης», δεν έχουν δηλαδή δυνατότητα πρόσβασης, για λόγους κοινωνικούς, μη ευνοϊκού εργασιακού περιβάλλοντος ή και οικονομικούς, ενώ θα επιθυμούσαν κάτι τέτοιο (π.χ. νέοι, άνεργοι, αποκλεισμένοι, μετανάστες).

Γ. Σε κάποιους, οι οποίοι δε φαίνεται να ενδιαφέρονται γι' αυτές τις εξελίξεις (κυρίως γυναίκες και πολίτες μεγάλης ηλικίας).

5. Βασ. Δεληθέου: *Το νομικό καθεστώς επενδύσεων και προστασίας ξένων κεφαλαίων αναπτυξιακού χαρακτήρα*. Αθήναι, 1996.

6. Κωνστ. ΓΕ. Αθανασόπουλος: *Θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης*. Τόμ. Α', Δ', έκδ. Αθήναι, 2000.

Το ερώτημα, που τίθεται, και αφορά όλους τους πολίτες είναι, με ποίο τρόπο και με ποία μέσα, με ποιες δεξιότητες θα πρέπει να είναι εφοδιασμένοι και προετοιμασμένοι για να προσαρμοσθούν στις εξελίξεις και ποίος τελικά θ' αναλάβει την ευθύνη, ώστε η γνώση να είναι ελεύθερη, προσιτή και ισότιμα προσβάσιμη σε όλους (chancengleichheit).

Τα δύο ζητήματα συνδέονται στενά μεταξύ τους, όμως είναι χρήσιμο να αποσυνδέονται και να ερευνώνται ξεχωριστά, στο βαθμό, που τα διακυβεύματα, που αφορούν δεν είναι εντελώς όμοια μεταξύ τους. Οι μεν τεχνολογικές δεξιότητες, (αυτές που συνδέονται με τη χρήση των τεχνολογιών της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών της τηλεματικής) αποτελούν αντικείμενο ουσιαστικού πολιτικού διαλόγου, βασισμένου στην καθολική αναγνώριση των αυξημένων αναγκών εκπαίδευσης, κατάρτισης και μαθητείας (είναι οι θετικής μορφής δεξιότητες). Αντίθετα, οι δεξιότητες, που παραπέμπουν στην ικανότητα εξουσιασμού της αλλαγής των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, εξαντλούνται στην άμυνα (είναι οι αμυντικής μορφής δεξιότητες) κατά των αρνητικών επιπτώσεων της ευελιξίας και της ανασφάλειας στην εργασία και όχι στην επιθυμία απόκτησης μίας δεξιότητας, που θα επιτρέψει στον οικονομικά δρώντα ν' αντιληφθεί και να προβλέψει τη μετεξέλιξη του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται και δρα.

Οι δεξιότητες, που απαιτούνται για την προσαρμογή των πολιτών είναι οι «θετικής μορφής δεξιότητες», που παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά, όπως αυτά της κινητικότητας, της προσαρμοστικότητας, της επιχειρηματικότητας.

Η προώθηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, εμπεριέχεται στην ευθύνη ενός κράτους, που οφείλει να παρέχει τα μέσα, τα κίνητρα και τις προϋποθέσεις, ώστε οι παράγοντες της οικονομίας (κεφάλαιο, εργασία) να μπορούν να εκμεταλλεύονται, στο μέγιστο βαθμό, τις δυνατότητες για ανάπτυξη και βελτίωση. Το κράτος οφείλει να παρεμβαίνει, προκειμένου να εξασφαλίσει τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και εργασίας, καθώς και την εξάλειψη των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Τα κοινωνικά δικαιώματα συνδέονται με την προβληματική του κρατικού παρεμβατισμού, ο οποίος σ' ένα φιλελεύθερο κράτος εξασφαλίζει τη δυνατότητα για κοινωνική ισότητα και ίσες ευκαιρίες σ' όλους τους πολίτες, πλουραλισμό και προστασία από μονοπωλιακές καταστάσεις στη λειτουργία της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς. *

ΤΜΗΜΑ Α'

ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ

1.1 Αναγκαιότητα κρατικής παρέμβασης

Η κρατική παρέμβαση σκοπεύει στην ευημερία του πολίτη (welfare state) και του εργαζόμενου, ως του αδύνατου μέρους στη σχέση εργασίας, παρεμβαίνει όμως με διαφορετικό βαθμό συμμετοχής, ανάλογο με το κοινωνικοοικονομικό σύστημα, που ανταποκρίνεται στις ιδεολογικές και κοινωνικές αξίες κάθε κοινωνίας, χορηγώντας κοινωνικές παροχές (δικαιώματα) στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς να προσβάλλει τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα ή ελευθερίες (Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 1990, 208). Διαμορφώνεται, έτσι, η έννοια του «Κοινωνικού Κράτους Δικαίου» (Τσάτσος, Δ., 1982, 261),⁷ που συνεπά-

7. Κατά τον Δ. Τσάτσο, 1982, η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, αποτελεί θεμελιώδη αρχή του πολιτεύματος, έστω και αν δεν μνημονεύεται ρητά σε κάποια διάταξη του Ελληνικού Συντάγματος. Ήδη, κατοχυρώνεται στο άρθρο 25§1 του αναθεωρημένου Συντάγματος του 2001.

γεται όχι μόνο υποχρεώσεις παροχών από το κράτος, αλλά και μία αυξημένη κοινωνική ευθύνη από μέρους των πολιτών, καθώς και τη συνείδηση από μέρους του κράτους των ορίων της εξουσίας και της οικονομικής δραστηριότητάς του (Ρίζος Σ., 1984, 171).

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα της Ελλάδας του 2001, στην αναμορφωμένη μορφή του άρθρου 25§1, εισάγει πλέον ρητά την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου. Το άρθρο 25§1 αναφέρει:

«Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, στις οποίες προσιδιάζουν.⁸ Οι κάθε είδους περιορισμοί, που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά, πρέπει να προβλέπονται, είτε απ' ευθείας από το Σύνταγμα, είτε από το νόμο, εφ' όσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».⁹ Το άρθρο 25§2, που παραμένει ως είχε, αναφέρει παραπέρα, ότι: «Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και απαραγράπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη» Τέλος, το άρθρο 25§4 ορίζει, όπως και προηγούμενα, ότι: «Το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης».

Από την άλλη πάλι πλευρά, σχετικά με το καθεστώς της «οικονομίας της αγοράς» υποστηρίζεται, ότι αυτό προστατεύεται όχι μόνο αρνητικά, αλλά και θετικά, με την άσκηση ενός κρατικού παρεμβατισμού (Δαγτόγλου, Π., 1960, 60, Γέροντας, Α., 1987, 57). Δηλαδή, παρό το γεγονός, ότι με το άρθρο 5 του Συντάγματος διασφαλίζεται η οικονομική ελευθερία, το κράτος παρεμβαίνει ρυθμιστικά για να εξασφαλίσει π.χ. τον υγιή ανταγωνισμό ή τα συμφέροντα του πολίτη-καταναλωτή αγαθών ή αποδέκτη υπηρεσιών. Βοηθά, δηλαδή, η κρατική παρέμβαση το σύστημα της αγοράς, περιορίζοντας τις δυσλειτουργίες του και οδηγεί στη διαμόρφωση της αποκαλούμενης «κοινωνικής οικονομίας της αγοράς» (Soziale Marktwirtschaft), όπου συνυπάρχουν η ιδιωτική πρωτοβουλία με την κρατική παρέμβαση, προκειμένου να επιτευχθεί οικονομική πρόοδος, αλλά και προστασία του κοινωνικού συνόλου.

Η δημοκρατία, και όσον μας αφορά, η κοινωνική δημοκρατία, θεωρείται συμβατή με τους μηχανισμούς της αγοράς. Χωρίς ελεύθερη οικονομία δεν μπορεί να υπάρξει δημοκρατία, αλλά και χωρίς δημοκρατία (διαφάνεια, έλεγχο κ.λ.) η οικονομία της αγοράς οδηγείται σε κατάρρευση (π.χ. η κατάρρευση των οικονομιών της Ν.Α. Ασίας), χωρίς να αποκλείονται τριβές μεταξύ τους, στο βαθμό, που η δημοκρατία είναι συνυφασμένη με τα θεμελιώδη δικαιώματα, ενώ η αγορά με τα εμπορεύσιμα αγαθά (commodities).

Η παραγωγή και διάχυση της γνώσης και της πληροφορίας, σε όλες τις μορφές και όχι μόνο τις οικονομικές ή τεχνολογικές, αλλά και τις κοινωνικές κ.λ., μπορούν να θεωρηθούν ως «αγαθά ή υπηρεσίες» και να συσχετισθούν με την αγορά, ως προς τη ρύθμιση και τη διαχείρισή τους, μόνο στο βαθμό, που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα της λει-

8. Εισάγεται δηλαδή η αρχή της ιριτενέργειας.

9. Δηλαδή η παρέμβαση να βρίσκεται σε σχέση αναλογίας με τον επιδιωκόμενο σκοπό (Verhältnismäßigkeitsprinzip). Βλ. Σκουρή, Β., 773 επ.

τουργίας των μηχανισμών της αγοράς. Σ' αυτή την περίπτωση όμως, η οικονομία, η ίδια η αγορά και οι νέες τεχνολογίες, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν ως «εργαλεία» για τη διαμόρφωση μίας δημοκρατικής οικονομίας της πληροφορίας και της γνώσης, μίας «οικονομίας της ευημερίας» (Bourdieu, P., 1988),¹⁰ η οποία να ξεπερνά τα όρια μίας τεχνοκρατικής/τεχνολογικής αντίληψης και να στηρίζεται στην ισότιμη πρόσβαση όλων των πολιτών, προκειμένου να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή και όλοι να επωφελούνται από τις δυνατότητες, που θα προσφέρει. Βρίσκονται όμως μέσα σ' αυτό το πνεύμα οι αγορές; Η «παιδεία» π.χ. κατά τη συντηρητική-νεοφιλελεύθερη άποψη, εκλαμβάνεται ως αγαθό και υπόκειται στους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς, αλλά και στην παρεμβατική/διορθωτική λειτουργία του κράτους, ενώ κατά τη σοσιαλδημοκρατική άποψη, οι μηχανισμοί της αγοράς δεν μπορούν να εξασφαλίσουν δίκαιη κατανομή των υπηρεσιών παιδείας, οπότε απαιτείται μεγαλύτερος και άμεσος κρατικός έλεγχος (βλ. π.χ. Κοντιάδης, Ξ., 1997, 302). Η κρατική παρέμβαση είναι χρήσιμη, εξ άλλου, για να εξασφαλίσει, παράλληλα και αυτή, την ισότητα στην πρόσβαση, αν παρατηρηθούν δυσλειτουργίες στους μηχανισμούς της αγοράς (Φαρμακίδης Ο., 1985, 45),¹¹ στο βαθμό, που όσο περισσότερα μέλη μίας κοινωνίας συμμετέχουν ενεργά και ισότιμα στην «κοινωνία της γνώσης», τόσο περισσότερο δημοκρατική θα θεωρείται αυτή ακριβώς η κοινωνία και θα μπορεί ευκολότερα να ξεπερνά μόνη της τα όποια προβλήματα της. Γι' αυτό και η συμμετοχή στην κοινωνία της γνώσης είναι ζήτημα επιβίωσης για τους πολίτες, αλλά και για τις ίδιες τις κοινωνίες.

1.2. Η συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνία της γνώσης

Όσο περισσότερο παγκοσμιοποιούνται οι οικονομίες, τόσο φαίνεται,¹² ότι οι Ευρωπαίοι πολίτες συνειδητοποιούν τους κινδύνους και αγωνίζονται (ίσως και για λόγους επιβίωσης/αυτοσυντήρησης) για τη διατήρηση του κοινωνικού κράτους [μεταξύ άλλων βλ. Κατρούγκαλο, Γ., 1998 και Σακελλαρόπουλο, Θ. (επιμ.), 1999], ως θεσμικού εγγυητού της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής ειρήνης, αλλά και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Έτσι, ο σεβασμός των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων των πολιτών, η ενθάρρυνση της ανεκτικότητας του διαφορετικού, η ενσωμάτωση στην κοινωνία όλων των πολιτών, αποτελούν στοιχεία μίας, κουλτούρας, η γνώση της οποίας διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική αλληλεγγύη.

Η ύπαρξη «πολιτισμικού χάσματος» (cultural gap) μπορεί εύκολα να κλυδωνίσει κοινωνίες, ιδίως σε εποχές κοινωνικής ανασφάλειας. Αντίθετα, η κοινωνία της γνώσης, ενισχύει τη λειτουργία της δημοκρατίας κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις.

Η παλαιά αριστερή αντίληψη θεωρούσε το κοινωνικό κράτος ως το κυριότερο μέσο αναδιανομής του πλούτου και ότι με αυτόν τον τρόπο εξασφαλιζόταν η κοινωνική ισότη-

10. Για τη σχέση μεταξύ δημοκρατίας και αγοράς, βλ. Bourdieu, P. 2001, 131.

11. Ο Ο. Φαρμακίδης αναφέρει, ότι το κράτος είναι ο φύλακας, που προσφέρει τα νομικά πλαίσια του οικονομικού παιχνιδιού.

12. Αυτό φαίνεται και από την αύξηση των κοινωνικών δαπανών ως ποσοστού του ΑΕΠ καιά την τελευταία δεκαετία στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε. Σύμφωνα με πίνακα της Eurostat, Population and Social Conditions, του Μαΐου 1999, τα ποσοστά για την Ευρώπη των 15 Κρατών Μελών ήταν από 25,4 το 1990, 28,7 το 1996-97 και ειδικότερα: Γερμανία από 25,4 σε 30,5, Αυστρία από 26,7 σε 29,5, Δανία από 25,4 σε 30,5, Σουηδία από 32,9 σε 34,8, Γαλλία από 27,7 σε 30,8 και Ελλάδα από 22,7 σε 24,3 το 1998.

τα, ενώ η νεοφιλελεύθερη αντίληψη το απορρίπτει, στηριζόμενη αποκλειστικά στους μηχανισμούς της αγοράς.

Οι σημερινές κεντροαριστερές Κυβερνήσεις των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποβλέπουν ακριβώς στο να μετατρέψουν το παλαιό κοινωνικό κράτος (Welfare state) σε ένα κράτος κοινωνικής επένδυσης (social investment state) και ειδικότερα επένδυσης σε ανθρώπινους πόρους (investment in human capital), σε ένα ανθρωποκεντρικό κράτος.

Η ανάπτυξη ενός ενεργού και δυναμικού κράτους πρόνοιας, καθώς και η προαγωγή της κοινωνικής ένταξης (an inclusive society) ώστε να μη διευρυνθεί το χάσμα μεταξύ εκκείνων, που διαθέτουν την πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, στην πληροφόρηση και στη γνώση και εκκείνων, που αποκλείονται από αυτές, προβάλλονται ως επιτακτικές ανάγκες. Προκειμένου να εξασφαλιστεί, ότι η νέα οικονομία της γνώσης, δεν θα επιτείνει τα υφιστάμενα κοινωνικά ελλείμματα και δε θα δημιουργήσει νέες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι, προωθείται η ισότιμη συμμετοχή όλων των πολιτών στην κοινωνία της γνώσης, που μπορεί να δώσει σε κάθε πολίτη, το αίσθημα ασφάλειας, που κλονίζεται λόγω της σημερινής αβεβαιότητας στο χώρο της εργασίας, σε μία Ευρώπη, όπου η κοινωνική κρίση ελλοχεύει.

Η συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνία της γνώσης, ενισχύει τη δημοκρατία με την ανάπτυξη του δημοσίου διαλόγου, όταν είναι διεκδικητική, δυναμική και ισότιμη, ώστε όλοι οι πολίτες να μπορέσουν να γνωρίσουν σε βάθος και να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες της γνώσης, των νέων τεχνολογιών, της πληροφορίας. Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, η ηλεκτρονική πρόσβαση σε δημόσια έγγραφα,¹³ η ανάπτυξη ειδικών υπηρεσιών για ομάδες, που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση, η ανάπτυξη δικτύων για ανταλλαγή πληροφοριών,¹⁴ είναι μερικά παραδείγματα.

Δυστυχώς όμως σήμερα, μεγάλο μέρος των γνώσεων, λόγω ακριβώς των νέων μέσων τεχνολογίας, έχουν μεγάλο όγκο, είναι άμεσες και σύγχρονες, αλλά, επειδή βασίζονται περισσότερο στην απεικόνιση της πληροφορίας, εξαντλούνται στην όραση και στη μνήμη των ανθρώπων, οι οποίοι δεν προλαβαίνουν ίσως να τις διαχειριστούν, δεν τις επεξεργάζονται σε βάθος, δεν χρησιμοποιούν το μυαλό και την κρίση τους. Έτσι, οι γνώσεις που συσσωρεύονται είναι περισσότερο επιφανειακές, λιγότερο σαφείς, ακριβείς και σύνθετες, οπότε και οι δυνατότητες εκμετάλλευσής τους είναι περιορισμένες.

Παρά ταύτα, οι πολίτες αγωνιούν και επιζητούν, όλο και περισσότερες γνώσεις, ενώ δεν αρκούνται πλέον στο να τους παρέχεται επαρκής ενημέρωση και πληροφόρηση, ώστε να σχηματίζουν τις απόψεις και τις θέσεις τους πάνω στα σύγχρονα ζητήματα, που τους αφορούν, αλλά επιθυμούν να έχουν και άμεση πρόσβαση και σε νέα fora, όπου θα μπορούν να επεμβαίνουν απ' ευθείας αν απαιτείται. Η άμεση πρόσβαση, όπως και η διάχυση και ο καταμερισμός των γνώσεων της ενημέρωσης ποιότητας, μέσα από ένα σύστημα πλουραλιστικής συγκέντρωσης και επεξεργασίας των πληροφοριών για τα σύγχρονα

13. Π.χ. Πρόγραμμα IDA (Interchange of Data Between Administrations), EURES (European Employment Services), TESS (Telematics of Social Security), EUPHIN (European Union Public Health Information Network).

14. Π.χ. Η πρωτοβουλία IRIS (Inter Regional Information Society) ή η πρωτοβουλία RISI (Regional Information Society Initiative).

κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά ζητήματα, είναι απαραίτητη για διαμόρφωση και θεμελίωση των επιλογών και τελικά μίας ολοκληρωμένης άποψης, θέσης, πολιτικής και πρακτικής, πάνω στα ζητήματα αυτά και ισχυροποιεί τη διαπραγματευτική θέση των πολιτών.

Είναι όμως έτοιμη και πρόθυμη η πολιτική εξουσία να παραχωρήσει αυτή τη δύναμη παρέμβασης στους πολίτες; Και εκείνοι πάλι, θα είναι σε θέση να την εκμεταλλευτούν ή απλώς τη διεκδικούν, χωρίς να μπορούν να επωφεληθούν από τις δυνατότητες, που τους προσφέρει. Από μία άλλη οπτική εξ άλλου (Αντωνοπούλου, Μ., 2000, 59) η επικοινωνιακή σχέση, που διαμεσολαβείται από την πληροφορική τεχνολογία, επιτείνει την «εξουσία», που ασκείται από τα πολιτικά και άλλα κέντρα, που έχουν υπό τον έλεγχό τους τα μέσα αυτά (Βέλτσος, Γ., 1985, 23 επ.).

Η ανάπτυξη μίας ισχυρής Κοινωνίας των Πολιτών και μίας ενεργού συμμετοχής των πολιτών, με την ανάπτυξη ενός δημοσίου διαλόγου σχετικά π.χ. με τη βελτίωση των συνθηκών και όρων διαβίωσης και εργασίας τους, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργεί σωστά η δημοκρατία. Σημειωτέον, ότι η κοινωνία των πολιτών έχει μέχρι σήμερα, διαδραματίσει μείζονα ρόλο για τη διαμόρφωση της «ευρωπαϊκής συνείδησης» (Σκανδάμης, Ν., 1994, 222), κεντρίζοντας τις προσπάθειες για σεβασμό του πλουραλισμού της πληροφορίας, για ποικιλομορφία στις πολιτικές, για ισότητα στην πρόσβαση στα δίκτυα και μέσα ενημέρωσης, για ελεύθερη αντιπαράθεση των ιδεών και αναζήτηση κοινών ενδιαφερόντων, στοχεύοντας στη διάπλαση ενεργών πολιτών, κοντά στους θεσμούς και στα κέντρα εξουσίας.

Επί πλέον, επειδή η έννοια της κοινωνίας των πολιτών είναι βασισμένη όχι μόνο στη λογική της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και της συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις, που άμεσα τους ενδιαφέρουν (συμμετοχική δημοκρατία), η διεύρυνση αυτής της συμμετοχής θα μπορούσε να βοηθήσει στη λύση προβλημάτων, που τους αφορούν. Τα προβλήματα αυτά ούτε το κράτος, ούτε η οικονομία της αγοράς μπορούν να λύσουν χωρίς τη συνδρομή της κοινωνίας των πολιτών, όπως ειδικότερα τα προβλήματα της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Το λεγόμενο «τρίτο σύστημα»,¹⁵ για παράδειγμα, αποτελεί σημαντική πηγή νέων θέσεων απασχόλησης.¹⁶

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη των κοινωνικών στόχων, όπως η διευκόλυνση της συγκέντρωσης πληροφοριών (π.χ. σε θέματα προστασίας καταναλωτών, προστασίας περιβάλλοντος κ.λ), η διευκόλυνση της απασχολησιμότητας, της κινητικότητας και της προσαρμοστικότητας των νέων και των άλλων εργαζομένων με τη διάχυση δεξιοτήτων, που συνδέονται με την οικοδόμηση της Κοινωνίας της Γνώσης.

15. Δεν υπάρχει ορισμός κοινά αναγνωρισμένος, όμως κατά κανόνα, υπό τον όρο «τρίτο σύστημα», που επίσης αποδίδεται με τους όρους «κοινωνική οικονομία» ή «τρίτος τομέας», περιλαμβάνονται οι συνεταιρισμοί, τα ταμεία αλληλοβοήθειας, τα σωματεία, τα ιδρύματα, οι κοινωνικές υπηρεσίες, οι υπηρεσίες σε επίπεδο τοπικής κοινότητας, οργανώσεις δηλαδή, που δεν ανήκουν, ούτε στο δημόσιο τομέα, ούτε στον κόσμο των ιδιωτικών κερδοσκοπικού χαρακτήρα επιχειρήσεων.

16. Στη Δανία, το 30% των νέων θέσεων εργασίας δημιουργούνται στον κοινωνικό-τρίτο τομέα.

Constantin GE. ATHANASSOPOULOS

Professeur Section Econ. et Développement Régional de l' Université des Sciences
Sociales et Politiques PANTEION d' Athènes

LA NOTION «INVESTISSEMENT PRODUCTIF PRIVE» DANS LE
CADRE INSTITUTIONNEL DE LA LEGISLATION GRECQUE
POUR LE DEVELOPPEMENT

Bruxelles, 1994

1.3. Οι συνταγματικές εγγυήσεις στην Ελλάδα

1.3.1. Η συνταγματική κατοχύρωση της εκπαίδευσης

Το Ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 16 κατοχυρώνει το δικαίωμα του κάθε Έλληνα πολίτη στην εκπαίδευση: η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή/υποχρέωση του κράτους και έχει ως σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή όλων των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

Όλοι οι Έλληνες πολίτες έχουν κοινωνικό δικαίωμα δωρεάν παιδείας¹⁷ σε όλες τις βαθμίδες στα κρατικά εκπαιδευτήρια, ενώ παράλληλα το κράτος εποπτεύει και ιδιωτικούς φορείς παροχής εκπαιδευτικών ή και επαγγελματικών υπηρεσιών εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων, πλην της ανωτάτης, όπου απαγορεύεται η σύσταση ανωτάτων ιδρυμάτων από ιδιώτες. Το άρθρο 16 του Συντάγματος, ενώ κατοχυρώνει τη γενική και την επαγγελματική εκπαίδευση των πολιτών, δεν καλύπτει συνταγματικά κατά μία άποψη (Αμίτσης, Γ., 2000, 40) και την επαγγελματική κατάρτιση, η οποία ρυθμίζεται στη χώρα μας μόνο νομοθετικά,¹⁸ σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία, Φινλανδία). Η αντίθεση άποψη (Πουλής, Π., 1999, 242 και Κοντιάδης, Ξ., 2001, 188) θεωρεί, ότι η συνταγματική κατοχύρωση της επαγγελματικής κατάρτισης, μπορεί να καλυφθεί με την ερμηνευτική προσέγγιση, που επιτάσσει την προσαρμογή στην ιστορική εξέλιξη ιδίως του άρθρου 16§7 του Συντάγματος του 1975. Ορθότερη μάλλον εμφανίζεται η πρώτη άποψη, στο βαθμό, που, ενώ ήδη η παρεχόμενη παιδεία περιελάμβανε, τόσο την γενική, όσο και την επαγγελματική (τεχνική) εκπαίδευση, παρουσιάστηκε, μεταγενέστερα, η ανάγκη για νέου τύπου δράσεις (συμπληρωματικές, περισσότερο εξειδικευμένες και προσανατολισμένες στις συνεχώς μεταβαλλόμενες τεχνολογικές εξελίξεις) για «ένα νέο δίκτυο τεχνικοεπαγγελματικής επιμόρφωσης» (Δουκάκης, Ν. 1988, 1989), δηλαδή για την επαγγελματική κατάρτιση (αρχική και συνεχιζόμενη). Στη σημερινή εποχή, όπου απαιτείται συνεχής επικαιροποίηση των γνώσεων και των δεξιοτήτων, το θεσμικό αυτό

17. Η βασική υποχρεωτική αρχική εκπαίδευση είναι εννεαετής και αποτελεί τη βάση για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση.

18. Π.χ. οι αρμοδιότητες σχεδιασμού της υλοποιούνται από τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης - ΟΕΕΚ - με βάση το νόμο 2009/1992.

έλλειμμα της συνταγματικής κατοχύρωσης και της επαγγελματικής κατάρτισης θα μπορούσε να είχε καλυφθεί ρητά με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

1.3.2. Η συνταγματική κατοχύρωση της πρόσβασης και συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 2001 εισήγαγε στο άρθρο 5Α δύο νέα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών, σε θετικές παροχές και διευκολύνσεις, ώστε η γνώση να είναι προσιτή και ισότιμα προσβάσιμη σε όλους τους πολίτες:

- Το δικαίωμα κάθε πολίτη στην πληροφόρηση, και,
- Το δικαίωμα κάθε πολίτη συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας.

Α. Το συνταγματικό δικαίωμα στην πληροφόρηση

Στο νέο άρθρο 5Α§1 του Συντάγματος ορίζεται, ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο, μόνο εφ' όσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων», όπως για παράδειγμα τα δικαιώματα πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας.

Το νέο συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα στην πρόσβαση σε όλες τις μορφές πληροφόρησης συνδυάζεται, τόσο με τα λοιπά συνταγματικά δικαιώματα του πολίτη, όπως π.χ. του άρθρου 5§1, δηλαδή του δικαιώματος κάθε πολίτη να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, των άρθρων 14 και 15 για την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και την προστασία τους, του άρθρου 16 για την ελευθερία, την ανάπτυξη και την προαγωγή των τεχνών, της επιστήμης, της έρευνας, της διδασκαλίας και γενικότερα της παιδείας, καθώς και με υπερεθνικές διατάξεις, όπως π.χ. του άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Β. Το συνταγματικό δικαίωμα της συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας

Στο νέο άρθρο 5Α§2 του Συντάγματος ορίζεται, ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες, που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους, αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19 του Συντάγματος» για το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της συλλογής και επεξεργασίας των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων και για το απόρρητο των τηλεπικοινωνιών και των ανταποκρίσεων.

Με το νέο σύγχρονο συνταγματικά κατοχυρωμένο αυτό δικαίωμα, παρέχεται δικαίωμα συμμετοχής κάθε πολίτη στην κοινωνία της πληροφορίας, δηλαδή στις ηλεκτρονικές δημόσιες και ιδιωτικές βάσεις δεδομένων, πάνω στην οποία είναι οργανωμένη, τη σημερινή εποχή, η νέα οικονομία της πληροφορίας και της γνώσης.

Σε σχέση με τις ιδιωτικές βάσεις δεδομένων πρέπει να γίνει δεκτό, ότι το Σύνταγμα κατοχυρώνει την πρόσβαση χωρίς διακρίσεις. Με αυτή την έννοια μπορεί να γίνει λόγος για τριτενέργεια του άρθρου 5Α§2 του Συντάγματος.

Συνεχίζεται...